

A NÉMET KISEGÍTŐ ISKOLA KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE 1867 ÉS 1918 KÖZÖTT

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE GERMAN AUXILIARY SCHOOL BETWEEN 1867-1918

Kovács Krisztina

Összefoglalás

A gyógypedagógia-történelmi kutatások rámutatnak arra, hogy Magyarországon az enyhén értelmi fogyatékos gyerekek oktatása érdekében tett első erőfeszítések a 19–20. század fordulóján a leginkább modellnek tekintett német mintát követve jelentkeztek (pl. Gordosné, 2000; 2001). Ez teszi indokolttá az iskolareformok németországi mozzanatainak elemzését. Jelen tanulmány célja, hogy áttekintő közlemény keretein belül átfogó képet nyújtson a német kiegészítő iskoláztatás kialakulásáról és fejlődésének első szakaszáról. A vizsgált időszak az első kiegészítő iskola 1867-ben való létesítésétől a Német Császárság 1918-ban való megszűnéséig tartó időszakra fókuszál, figyelembe véve az intézményesülési folyamat 18. században kezdődő előzményeit. A kutatás a gyógypedagógia olyan területébe nyújt betekintést, ami jelenleg kevésbé vizsgált a magyar kutatási szcénában.

Kulcsszavak: *gyógypedagógia-történet, enyhén értelmi fogyatékos tanulók, kiegészítő iskola*

Abstract

The educational and historical research shows that the first efforts made in Hungary to educate children with mild intellectual disabilities at the turn of the 19th and 20th centuries followed the most modeled German practice (e.g. Gordosné, 2000; 2001). This justifies an analysis of the aspects of school reforms in Germany. The aim of this study is to provide a comprehensive picture of the development and first phase of German auxiliary schooling within the framework of an overview study. The period under review focuses on the period from the establishment of the first auxiliary school in 1867 until the end of the German Empire in 1918, taking into account the history of the institutionalization process that began in the 18th century. The present research provides an insight into the field of special pedagogy, which is currently little investigated in the Hungarian research scene.

Keywords: *history of special education, children with mild intellectual disabilities, auxiliary school*

Bevezetés

Európában az enyhén értelmi fogyatékos tanulók oktatásügyének kérdése akkor merült fel, amikor az alapfokú oktatás tömegessé kezdett válni. Az oktatásügyi modernizáció jellemzője a tankötelezettség bevezetése és fokozatos kiterjesztése, és ezzel párhuzamosan az oktatás tömegessé válása.

A közép-európai régióban az iskolaügy hagyományos rendjének megváltoztatására törekvő állami beavatkozás első lépései a protestáns német államokban figyelhetők meg (Németh, 2005).

A közép-európai felvilágosult abszolutizmus neveléspolitikai modelljének megvalósítása legkorábban Poroszországban járt eredménnyel. 1717-ben jelent meg I. Frigyes Vilmos oktatási kötelezettségről szóló törvénye, mellyel minden olyan gyermek számára, aki máshol nem tanult, kötelezővé tette a falusi iskolák látogatását. A rendelkezés az alacsonyabb társadalmi réteg gyerekeit célozta meg, mivel az elit gyerekeinek saját tanítójuk volt, vagy gimnáziumba jártak (Ramirez, Boli, & Meyers, 1989). A 18. század végére minden német államban (Poroszország 1763, Szászország 1763, Bajorország 1774) megjelent az államilag, rendeleti úton előírt tankötelezettség, amely társadalmi helyzettől függetlenül minden gyermekre kiterjedt. Poroszországban a II. Frigyes által 1763-ban kiadott rendelettel (General-Landschul-Reglement) vezették be a már meglévő gimnázium, valamint polgári, közép- és reáliskolák mellett új iskolatípusként a népiskolát, valamint 6–13 éves kor között az általános tankötelezettséget. A porosz király oktatáspolitikáját az a meggyőződés vezérelte, hogy az állam boldogulása érdekében szükség van a nép nevelésére, bizonyos fokú erkölcsi felvilágosítására. A német tanügyi reformok során, a minden gyermek számára elérhető iskoláztatás által, elsősorban az analfabetizmust kívánták megszüntetni (Németh, 2012).

A német államokban az elkülönített oktatás kialakulásában szerepet játszott az iparosodással együtt járó társadalmi és szociális körülmények változása. A 20. század első felében az ipari fejlődés vívmányaként a gyermekek társadalmi szerepe megnőtt. Ebben a folyamatban felértékelődött a tanulók színvonalas nevelése, iskoláztatása, az életükben pedig egyre jelentősebbé vált az iskola és a kortárscsoport hatása. A társadalmi átalakulás hatással volt az iskolák arculatára és légkörére is (Mesterházi, 2019). A kötelezővé vált tömegoktatás egyik sajátosságává vált az egy osztályban tanuló gyermekek heterogén összetétele, akiknek a testi fejlettsége, értelmi képessége, neveltségi szintje és szociális háttere nagy eltéréseket mutatott. Sajátos együtt járása volt ennek a jelenségnek, hogy egyes gyerekek – főként a szociálisan hátrányos helyzetű családok gyermekei – az akkori magas tanulói létszámú osztályokban, nem tudtak hatékonyan, a többi gyermekkel együtt tanulni, melynek következtében egyre emelkedett azon tanulók száma, akik a népiskolai követelményeket nem tudták teljesíteni (Obolenski, 2001). Ezek a gyerekek vagy kiszorultak törvényileg a tömegoktatásból, vagy kihívást jelentettek az elemi népiskolák tanítói számára (Mesterházi, 2019).

A népiskolából kiszorult gyerekek szülei gyakran a súlyosabb fokban értelmi fogyatékosok számára létesült „hülyeintézetek” vezetőihez fordultak segítségül, ahol jellemzően felvállalták a népiskolában „tanításra alkalmatlannak” minősített enyhébb értelmi fogyatékosokkal rendelkező gyermekek fejlesztését is. Mivel azonban ezek az intézmények kezdetben főként magánfenntartásúak voltak, a szülők számára komoly anyagi terhet jelentett a népiskolából kiszorult gyermekük taníttatása (Juba, 1900). Ez a folyamat vezetett a nevelési-oktatási intézmények differenciálódásához, és így a kiségitőiskolai-mozgalom létrejöttéhez. Látható, hogy a kiségitő iskola a kialakulásakor jellegzetesen közép-európai intézmény, amelynek létrehozása összefüggött az általános tankötelezettség bevezetésével és elterjesztésével, a heterogén tanulói teljesítményekkel, valamint az egyéni adottságok, képességek megállapítására bevezetett vizsgáló eljárások eredményeivel (Mesterházi, 2019).

A német kiségitő iskoláztatás kialakulásával foglalkozó nemzetközi kutatások (pl. Höck, 1979; Möckel, 2017; Ellger-Rüttgardt, 2019) több évtizedes múltra tekintenek vissza. Magyarországon leginkább a gyógypedagógia-történeti kutatásokban jelentek meg az enyhén értelmi fogyatékos tanulók elkülönített oktatásának kialakulásával foglalkozó írások (pl. Gordosné, 2001; Mesterházi, 2019). Jelen tanulmány egy nagyobb kutatás részeként, az enyhén értelmi fogyatékos tanulók számára a német államok területén létesített kiségitő iskoláztatás genezisével foglalkozik. Intézményfejlődési utat mutat be társadalom- és intézménytörténeti összefüggéseket szem előtt tartva. Feltárja a német kiségitő iskoláztatás első szakaszának jellemző tendenciáit. A kutatás interdiszciplináris

alapozású, a feldolgozott téma főként a gyógypedagógia-történeti kutatásokhoz (pl. Gordosné, 2001; Mesterházi, 2019) kapcsolódik, valamint épít a modern magyar iskolarendszer kialakulásával foglalkozó neveléstörténeti kutatási eredményekre (pl. Németh, 2005, 2012). A kutatás módszertana a kvalitatív tematikus elemzésre épül az elmúlt évtizedekben a kiségitő iskolák történetéről született fontosabb magyar és német könyvek, tanulmányok, valamint primer források felhasználásával. A tanulmány jelentősége, hogy többletismerettel bővíti az eddigi nevelés- és gyógypedagógia-történeti tudást.

Kiségitő iskolák létrejöttéhez vezető út

A német oktatásügyben végbemenő modernizáció a 19. század utolsó harmadában indult gyors fejlődésnek. A népiskolában kialakuló pedagógiai nehézségek kezelésére a 18. századtól az első kiségitő iskola beindulásáig többféle próbálkozás látott napvilágot. A szakemberek az adott közoktatás-politikai helyzetnek megfelelően keresték a megoldásokat, majd a társadalmi problémára reflektálva hozták létre a gyógypedagógia történetében elsőként számon tartott kiségitő osztályokat, később az önálló kiségitő iskolákat. Kialakulásuk előfutárának tekinthetők a 18–19. század fordulójától szegény családok gyermekei számára létrehozott szegények iskolái (Armenfreischule). Az első szegények iskolája 1795-ben jött létre az akkori Szászországban, Zeitz-ban. Az iskola ingyenes oktatást biztosított olyan szociálisan hátrányos helyzetű gyerekek számára, akiknek a szülei nem rendelkeztek saját birtokkal és rendszeres jövedelemmel (Ellger-Rüttgardt, 2019).

A 19. században már világossá vált, hogy megfelelő módszerekkel, kellő törődéssel, odafigyeléssel a szellemileg gyenge gyermekek is képezhetők, és ezeket a gyermekeket értelmi adottságaik és képességeik szerint differenciáltan kell iskoláztatni (Mesterházi, 2019). A gyógypedagógia-történetében az első próbálkozások között tartják számon az iskolán belüli „segítő-pótosztályok” (németül: Nachhilfeklasse) létesítését. A zeitzi intézményben 1803-tól korrepetálásra szervezett, népiskolai tanítást kiegészítő pótosztályt létesítettek, majd az intézményt később 1817-ben egy árvaházzal vonták össze. A kiegészítő osztály irányítását 1823-tól Johann-Traugott Weise¹ népiskolai tanító vette át (Wiebke, 2006; Ellger-Rüttgardt, 2009; Schoelzel, 1981), ahol azok a tanulók, akik a tanulóyaikkal le voltak maradva a társaiktól, minden nap egy óras fejlesztésben részesültek az írás, az olvasás és a számolás területén (Beschel, 1963).

Traugott Weise enyhén értelmi fogyatékos tanulók oktatása iránti elkötelezettségét mutatja, hogy 1820-ban megjelentette saját pedagógiai tapasztalataira épülő írását a „Betrachtung geistesschwache Kinder in Hinsicht der Verschiedenheit, Grundursachen, Kennzeichen und der Mittel ihnen auf leichte Art der durch Unterricht beizukommen” (Gyenge értelmi képességű gyerekek vizsgálata a különbségekre, alapvető okokra, sajátosságokra és az oktatásukat könnyebb módját lehetővé tevő eszközökre való tekintettel) címmel. A 24 oldalas írás jelentősége abban mutatható ki, hogy kora első olyan művének számít, ami gyakorlatorientáltan közelíti meg az enyhe értelmi fogyatékos gyerekek nevelését.

A szász zeitzi pótosztályból nem jött létre kiségitő iskola. A 19. század első felében viszont más nagyobb városokban is létesültek további népiskolai oktatást kiségitő pótosztályok: Zeitz (1803-tól) után Chemnitz (1835-től), Halle a. S. (1859-től), Drezda (1860-tól), Gera (1876-tól), Apolda (1876-tól), Elberfeld (1879-től) városában (Ellger-Rüttgardt, 2019). Ezeknek a pótosztályoknak az volt a céljuk, hogy hozzásegítsék a tanulókat a népiskolai követelmények teljesítéséhez.

Európában, a Halleban szervezett pótosztályok hívták fel elsőként magukra a figyelmet, amelyek a későbbi kiségitő osztályokhoz (Hilfsschulklasse) hasonlóan külön tanterv szerint működtek

(Myschker 1983). Később azonban bebizonyosodott, hogy a pótosztályok nem elég hatékonyak. Továbbra is maradtak olyan tanulók, akik a gondosan megszervezett, szakszerű kiegészítő fejlesztő foglalkozások ellenére sem voltak képesek felzárkózni a kortársaikhoz, és nem tudták a népiskolai alapismereteket elsajátítani. Ezeknek a népiskolában folyó krízisfeloldó próbálkozásoknak a tanulmányi együttesen indították el az illetékes szakembereket a kérdés behatóbb tanulmányozására (Ellger-Rüttgardt, 2008).

Az első kisegítő intézmények megjelenése

A 19. század közepe táján a kiegészítő „segítő-pótosztályok” (Nachhilfeklasse) hatékonyságát egyre többen megkérdőjelezték, mivel továbbra is maradtak olyan tanulók, akik a gondosan megszervezett, szakszerű kiegészítő foglalkozások ellenére sem voltak képesek felzárkózni a kortársaikhoz, és nem lehetett őket a népiskolai oktatásba visszahelyezni. A népiskolában folyó krízisfeloldó próbálkozások tanulmányi együttesen indították az illetékeseket a kérdés behatóbb tanulmányozására (Ulrich, 2016). Az iskolarendszer finoman differenciált átalakítására tett javaslatot Wilhelm Harnisch, aki tanítóképző szeminárium igazgatójaként és szászországi tanulmányútja során is sok tapasztalatra tett szert a tanítók elbeszélései alapján (vö. Kämmel, 1879). Ugyancsak ezzel a kérdéssel foglalkozott Karl Friedrich Kern és Heinrich Stötzner.

Karl Friedrich Kern² és Heinrich Ernst Stötzner³ munkássága úttörő jelentőségű és kiemelkedő fontosságú a kisegítő osztályok és a kisegítő iskolák létrehozásában. Karl Friedrich Kern pályája kezdetén értelmileg sérült gyerekek nevelésével foglalkozott, majd a weimari, később a lipcsei siketnémák intézetében tanított. A német pedagógus 1839-ben Eisenachban létrehozott egy intézetet siketnémák és szellemileg gyenge gyermekek számára. Majd szakmai érdeklődésének fókuszpontját az értelmi fogyatékos gyermekekre (Idiotenerziehung) helyezte, és Guggenbühl⁴ intézetének mintájára „hülyék” és a „gyengeelméjű” gyerekek számára intézetet állított fel Lipcse mellett Gohlisban, amit később áthelyezett Möckernbe (Myschker, 1983). Itt figyelt fel arra, hogy a népiskolából sokszor olyan gyerekeket is a speciális intézetébe irányítottak, akik nem voltak sem középsúlyos, sem súlyos értelmi fogyatékkal élők, hanem inkább a „gyengetehetségűek”, azaz mai fogalomhasználat kifejezve enyhén értelmi fogyatékosok körébe tartoztak. Ezen gyerekek számára a gyógypedagógiai intézet nem bizonyult megfelelőnek, mivel fejlődésüket a súlyosabb fokban értelmileg sérült gyerekekkel való együttnevelésük hátráltatta. Heinrich Ernst Stötzner 1851–1855 között a Hubertusburgi „gyengék és hülyék” intézetében (Königliche Erziehungsanstalt für Schwach und Blödsinnige)⁵ szerezte az értelmi fogyatékos gyerekekkel kapcsolatos nevelési tapasztalatait, majd 1855–1887 között a lipcsei siketnémák intézetének tanáraként tevékenykedett (Roboz, 1898; Hänsel & Schwager, 2004; Ellger-Rüttgardt, 2019).

Kern, az enyhe értelmi fogyatékos gyerekek nevelésében szerzett tapasztalataira építve, 1863-ban Szászországban a Pedagógiai Társaság (Pädagogische Gesellschaft) ülésén tartott előadásában hívta fel a szakma képviselőinek a figyelmét arra, hogy a „gyengetehetségű” tanulók speciális, szakszerű oktatást igényelnek. Hangsúlyozta, hogy számukra külön iskolát kell létesíteni, vagy a népiskola mellett működő kisegítő osztályokat kell létrehozni. Stötzner ennek az előadásnak a hatására írta meg a szakmai körökben alapvető műnek számító munkáját. Az enyhe értelmi fogyatékos gyerekek pedagógiájáról szóló szakmai diskurzus első példájának Stötzner 1864-ben publikált „*Schulen für schwachbefähigte Kinder*” (A gyengeképességűek iskolája) című könyve tekinthető, melyben a német pedagógus a kisegítő iskolák létrehozásának szükségességét részletezi (Roboz, 1898). Egy új típusú

iskola létesítését tartotta szükségesnek, amit arra a személyes és tanító kollégáitól szerzett tapasztalatra épített, hogy a hagyományos népiskolákban a képezhető tanulók egy csoportja túlterhelt, és nem tud a normál népiskolai követelményeknek megfelelni. Ezzel mintegy kijelölte a kiségitő iskolai tanulók körét. A német pedagógus amellet érvelt, hogy külön kiségitő iskolákat kell létrehozni a „gyengetehetségű” tanulóknak, akik megfogalmazása szerint a „*normálisan képezhető és a hülyék között helyezkednek el*” (Stötzner, 1864, p. 1). A „*Schulen für schwachbefähigte Kinder*” című munkájában a kiségitő iskolák felállításának három motívumát különítette el:

1. *Humanitárius motívum:* a szellemileg gyenge gyermekek nem tudnak a többiekkel lépést tartani, egyre jobban lemaradnak a tanulásban, és elveszítik az önbizalmukat. Egyre tompábbak, esetleg makacsok és ellenszegülők lesznek. Szenvednek társaik miatt, akik nem értik őket, szenvednek a tanítóik miatt is, akik nem tudnak megfelelően bánni velük.
2. *Iskolaszervezeti motívum:* a szellemileg gyenge tanulók akadályozzák a legtehetségesebb tanulók előrehaladását a népiskolában. Ahhoz, hogy az ép fejlődésű gyerekek számára megfelelő oktatást tudjanak biztosítani, a leggyengébb tanulókat ki kell emelni a népiskolából. Ez számukra is előnyösebb, mivel hozzájuk lehet igazítani a tanítási módszereket.
3. *Ökonómiai motívum:* a szellemileg gyenge gyerekek is magasabb szintre emelhetők és hasznos emberekké képezhetők, ha megfelelő oktatásban részesülnek. Ha ezt nem teszik meg, a hozzátartozóknak és a közösségnek terhet jelentenek (Stötzner, 1864, pp. 6–8).

A német pedagógus könyvében felhívta a figyelmet a diagnosztizálás nehézségeire is, ami arra utal, hogy a 19. század második felében még nem állt rendelkezésre szakmai körökben elfogadható, tudományosan megalapozott mérőeszköz, amely lehetővé tette volna az értelmi fogyatékoságon belüli súlyossági fok szerinti besorolást (Stötzner, 1864). Kezdetben a „gyengetehetségű” tanulók kiszűrése és diagnosztizálása főként az orvosok és pedagógusok szubjektív megfigyeléseire épült. A 19. és 20. század fordulóján az európai iskolafejlesztési törekvések hatására egyre inkább fokozódott az értelmi képességek vizsgálatának szükségessége. A képességmérés igénye először az elemkórthanban követhető nyomon. Majd megjelentek a tudományos „gyermekmegfigyeléssel” kapcsolatos pszichológiai vizsgálatok és az intelligencia mérésére alkalmas módszerek kidolgozásának első kísérletei (Éltes, 1928).

1865-ben Lipcsében az Allgemeine Deutsche Lehrerversammlung (Németországi Általános Tanítóegyesület) Kern kezdeményezésére a szellemileg gyenge tanulók oktatását előmozdító szakosztályt (Abteilung zur Förderung der Schwachsinnigenbildung) hozott létre. Majd ugyanebben az évben a szakosztály egyesületté alakult és létrejött a „Szellemileg gyenge és hülyék oktatása fejlesztésének társasága” (Gesellschaft zur Förderung der Schwach- und Blödsinnigenbildung). Az egyesület Hannoverben tartott gyűlésén, Stötzner kifejtette határozott állásfoglalását a „gyengetehetségű” gyermekek oktatását illetően (Wehrhahn, 1913). Meggyőző előadásának hatására az egyesület elfogadta azt a határozati javaslatot, hogy a „gyengetehetségű” tanulók számára minden nagyobb városban iskolákat kell létesíteni azzal a céllal, hogy a megszerzett tudás révén a társadalom számára ők is hasznos állampolgárrá váljanak (Roboz, 1898). Ennek a kezdeményezésnek az eredményeként kezdett el kiépülni a kiségitő iskolai hálózat.

Törekvéseikkel Kern és Stötzner tekinthetők a 19. század második felében kibontakozó kiségitő iskolák létesítését támogató mozgalom úttörőjének. Munkásságuknak köszönhető, hogy Németországban a 19. század második felében elindult az enyhén értelmi fogyatékos tanulók elkülönített oktatása.

A kisegítő iskolai hálózat kiépülése a Német Császárság idején

A Német Császárság (1871–1918) idején a közoktatás ügye az egyes tartományok saját hatáskörébe tartozott. Ennek megfelelően jöttek létre a kisegítő iskoláztatás terén az eltérő tanterv szerint működő különböző iskolamodellek. Közös elemükként említhető, hogy a kisegítő iskoláztatás konkrét célját a népiskolai alapismeretek elsajátításában, végső célját pedig a társadalom számára hasznos állampolgár nevelésében jelölték meg. A kisegítő iskolák fenntartói a városok és községek voltak, az állam vagy az iskolahatóság nem biztosított anyagi támogatást.

Az első önálló kisegítő iskolai osztály 1867-ben Drezdában nyitotta meg kapuit, majd mintájára több németországi nagyvárosban jöttek létre további kisegítő intézmények, mint például Gera (1876), Apolda (1877), Elberfeld (1879), Braunschweig (1881), Leipzig (1881). Ezeket követte Dortmund és Halberstadt (1883), Krefeld és Königsberg (1885) és Köln (1886), majd Aachen, Cassel, Düsseldorf és Lübeck (1888), Altona, Bremen és Frankfurt am M. (1889), Erfurt és Berlinben a Schöneberg városrészben, (1890), majd Weimar (1891). Ezeknek az osztályoknak és iskoláknak az indítását főként humanitárius motívumok vezérelték, és azzal a céllal jöttek létre, hogy speciális segítségnyújtás mellett visszahelyezzék a tanulókat a népiskolába. A kisegítő osztály (Hilfklasse) a korábbi „segítő-pótló” osztályoktól (Nachhilfeklasse) abban különbözött, hogy pontosan meghatározta a felvehető tanulók körét. Egy rövid próbaidő után csak azok a tanulók maradhattak az iskolában, akik a normál elemi népiskolába nem voltak visszailleszthetők. Oktatásukhoz olyan speciális tanulási feltételeket teremtettek, amelyek a legkedvezőbb tanulási feltételeket biztosították számukra. Ez az osztálytípus nagyon gyorsan elterjedt, és háromfokozatú, hatosztályos kisegítő iskolává (Hilfsschule) nőtte ki magát. Pedagógiai tartalmában és intézményi szervezetében ezt lehet a későbbi kisegítő iskolai modellnek tekinteni. Amikor az első „gyengetehetségű” tanulók számára létesített kisegítő iskolai osztály létrejött, elérte a célját az az intézménytörténeti fejlődés, ami a népiskolák fejlődésével vette a kezdetét. A segítő-pótló osztályok és a kisegítő osztályok a kisegítő iskolák kiépülésében szerepet játszó történeti fejlődésnek a kezdetét jelentik (Myschker, 1983).

Az 1890-es években a kisegítő iskola már az első virágkorát élte. 1892-től újabb kisegítő iskolák felgyorsult tempóban jöttek létre, amit az 1898-ban megalakult Kisegítő Iskolai Egyesület is támogatott (Wehrhahn, 1913). Németország teljes területén az 1893/94-es tanévben 32 német városban működött kisegítő iskola 110 osztállyal, ahol összesen 115 tanító 2 290 gyermeket tanított (Juba, 1900). Míg 1898-ban 52 kisegítő iskolát tartottak fenn „gyengetehetségű” gyerekek számára, és 202 osztályban összesen 4 281 tanuló (2 400 fiú és 1881 lány, 22–78 %) részesült kisegítő iskolai oktatásban, addig a kisegítő iskolák száma 1902-re már 174-re emelkedett. 1904-ben pedig 500 kisegítő osztályra jutott 10 000 tanuló (Juba, 1900; Néptanítók Lapja, 1906). A kisegítő iskolák gyors terjedését példázza, hogy Németország teljes területén 1911-es statisztikai adatok szerint már 230 városban működtek kisegítő iskolák, ahol összesen 24 000 „gyengetehetségű” tanuló vett részt az oktatásban. A kisegítő iskoláztatás fejlődése 1913-ban lezárult. Az első világháború alatt nem jöttek létre újabb kisegítő iskolák, egyes kisegítő osztályokat pedig megszüntettek. Ennek okai között szerepelt, hogy a kisegítő iskolai tanítók egy részét vagy behívták a háborúba, vagy a népiskolai tanítóhiány miatt átirányították őket a népiskolákba (Myschker, 1969).

A Német Császárság idején a német államokon belül nem jött létre a kisegítő iskolák kiépítésére vonatkozó aktív állami jogi szabályozás, ehelyett az egyes települések kapták meg a döntési jogot arra, hogy a lokális igényeknek megfelelő iskolákat létesítsenek (Dietze, 2019). Erre mutat példát a kisegítő iskoláztatás első oktatási jogszabálya, amely az 1880-as években Braunschweigban látott napvilágot, s amivel elismerést nyert az intézménytípus létjogosultsága. A porosz kormány az 1892.

november 14-én megjelent minisztériumi közlönyben adta közre, hogy elfogadja a kiségitő iskolai osztályok létjogosultságát, az ott folyó munka érdemeire való tekintettel (Myschker, 1983). A kiségitő iskolák önállóvá válásában mérőföldkőnek számít az 1914-ben hatályba lépő porosz kiségitő iskolai tanítói vizsgáról szóló rendelet, mellyel a kiségitő iskolát speciális és önálló iskolatípusként ismerték el (Myschker, 1983).

A vizsgált időszakban a német mintát követve, Európa-szerte és Amerika több államában is, alapítottak hasonló iskolákat (Roboz, 1898). Svájcban 1891-ben hozták létre az első kiségitő iskolát Zürichben, majd egy-egy újabbat létesítettek 1896-ban Bernben és Baselben. Ausztriában, Bécsben alapították meg az első kiségitő intézményt (Wehrhahn, 1913; Ellger-Rüttgardt, 2003; 2019). Svájcban az 1893/94-es tanévben három városban nyolc osztályt tartottak nyilván 149 tanuló számára. Ausztriában valamivel lassabban indult a kiségitő osztályok fejlődése. Bécsben az 1893/94-es tanévben összesen négy osztályt indítottak 71 tanuló számára (Roboz, 1898). Magyarországon, ahol a polgári fejlődés később indult, az ezzel párhuzamosan zajló szemléletváltás is lassabban ment végbe a nyugat-európai országokhoz képest. A kiségitő iskoláztatás 1898-ban Budapesten Képezhető Hülyék és Gyengeelméjűek Alkotás utcai nevelő és tanintézetében indult meg. Az első kiségitő iskola Budapesti Állami Kiségitő Iskola néven 1904-ben Éltes Mátyás igazgatásával jött létre (Ellenbach⁶, 1901).

Összegzés

Németországban a 19. század utolsó harmadában az enyhén értelmi fogyatékos gyermekpopuláció iskoláztatásának megoldására számos orvos, pedagógus és civil szervezet próbált megoldást találni. Emellett az érintett szülők is demonstráltak a tömegoktatásból kiszoruló gyermekek oktatásának rendezéséért. A népiskolákban folyó pedagógiai nehézségek intenzívebb tanulmányozását követően egyre sürgetőbbé vált az enyhe fokban értelmi fogyatékosok iskoláztatását és a népiskolák tehermentesítését szolgáló külön iskolák létesítése. A kiségitő iskoláztatást átfogó társadalmi deszegregációs stratégiaként vezették be, ami a 20. század elején az iskolai krízisek és az oktatási kirekesztés kezelésének fontos eszközévé vált. A változások mögött a kialakulófélben lévő, de sokféle problematikus tapasztalat és társadalmi szemlélet állt. A kiségitő iskoláztatás létrehozásának vezérmotívumai között megtalálható a humánus, ember- és gyermekszeretet, lelkiismeretesség.

Jegyzetek

¹ Traugott Weise (1793–1859): pedagóguscsalád fia, a kiségitő iskoláztatás első pedagógusa. Felismerte, hogy a népiskolai tanulási problémák hátterében olyan mértékű gyenge értelmi képességek állnak, amelyek még a képezhetőséget megfelelő körülmények között lehetővé teszik (Weise, 1820).

² Karl Friedrich Kern (1814–1908): orvos, pedagógus, a weimari, majd a lipcsei siketnéma intézet igazgatója (Myschker, 1983)

³ Heinrich Ernst Stötzner (1832–1910): német pedagógus, a kiségitő iskola megalapítója (Ellger-Rüttgardt, 2019).

⁴ Johann Jakob Guggenbühl (1816–1863): svájci orvos, pszichiáter és pedagógus. Érdeme, hogy felismerte az értelmi fogyatékoság három jellemző súlyossági fokát – debil, imbecilis és idióta – , ennek megfelelően szelektálja a gyermekeket és alakítja ki gyógyító nevelő módszerét. 1841 máju-

sában a nyitotta meg a svájci Abendberg hegyen a „Heilanstalt für Kretinen und blödsinnige Kinder” néven létesített intézetét az értelmi fogyatékos kretén gyermekek gondozása, gyógyítása és nevelése céljából (Münz, 1934).

⁵ Königliche Erziehungsanstalt für Schwach und Blödsinnige („Gyengék és hülyék intézete”): A hubertusburgi volt Németországban az első értelmi fogyatékosok számára létesített intézmény (Ellger-Rüttgardt, 2019).

⁶ Éltes Mátvás (született Ellenbach Mátvás, 1903-ig)

Hivatkozott források

- Beschel, E. (1963). *Der Eigencharakter der Hilfsschule*. Beltz.
- Dietze, T. (2019). *Die Entwicklung des Sonderschulwesens in den westdeutschen Ländern. Empfehlungen und Organisationsbedingungen*. Verlag Julius Klinkhardt. <https://doi.org/10.35468/5736>
- Ellenbach, M. (1901). Külön iskolát a gyöngéeknek! *Néptanítók Lapja*, 34(14), 6–7.
- Ellger-Rüttgardt, S. L. (2003). *Lernbehindertenpädagogik*. Studentexte zur Geschichte der Behindertenpädagogik. Band 5. Beltz UTB.
- Ellger-Rüttgardt, S. L. (2008). *Geschichte der Sonderpädagogik*. 1. Auflage. Ernst Reinhardt Verlag.
- Ellger-Rüttgardt, S. L. (2019). *Geschichte der Sonderpädagogik*. 2. Auflage. Ernst Reinhardt Verlag.
- Éltes, M. (1928). Iskolák szekunda nélkül. *Magyar Gyógynevelés*, 16(4–6), 79–82. <https://doi.org/10.36198/9783838587653>
- Gordosné Szabó, A. (2000). A gyermekközpontú pedagógia egyik bölcsője. Százhuszonöt éve született Éltes Mátvás. In Pukánszky B. (Eds.), *A gyermek évszázada* (pp. 34–42). Osiris Kiadó.
- Gordosné Szabó, A. (2001). *Éltes Mátvás – egy követésre méltó életút. Beiskolázás és kiválasztás a kisegítő iskoláztatás történetében*. Bárczi Gusztáv Gyógynevelési Tanárképző Főiskola.
- Hänsel, D. & Schwager, H. J. (2004). *Die Sonderschule als Armenschule. Vom gemeinsamen Unterricht zur Sondererziehung nach Braunschweiger Muster*. Peter Lang Verlag.
- Juba, A. (1900). A gyengegyermek iskolája. *Magyar Paedagogia*, (9), 19–34.
- Kämmel, H. J. (1879). *Harnisch, Wilhelm*. In *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*. Band 10. (pp. 614–616). Duncker & Humblot.
- Mesterházi, Zs. (2019). Társadalmi válaszok. In Mesterházi, Zs. & Szekeres, Á. (Eds.), *A nebezgen tanuló gyermekek iskolai nevelése* (pp. 119–149). ELTE Bárczi Gusztáv Gyógynevelési Kar.
- Münz, A. (1934). Dr. Guggenbühl János Jakab. *Magyar Gyógynevelés*, 22(9–10), 125–133.
- Myschker, N. (1969). *Der „Verband der Hilfsschulen Deutschlands“ und seine Bedeutung für das deutsche Sonderschulwesen*. Reßmeier.
- Myschker, N. (1983). *Lernbehindertenpädagogik*. In Solarová, S. (Eds.), *Geschichte der Sonderpädagogik* (pp. 120–166). Kohlhammer.
- Németh, A. (2005). A magyar pedagógus professzió kialakulásának előtörténete a 18. században és a 19. század első felében, *Pedagógusképzés*, 3(1), 17–31.
- Németh, A. (2012). *Magyar pedagógusképzés és pedagógus szakmai tudásformák I. 1775–1945. Nemzeti fejlődési trendek, nemzetközi recepciós hatások*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Obolenski, A. (2001). *Integrationspädagogische Lehrerinnen- und Lehrerbildung. Grundlagen und Perspektiven für „eine Schule für alle“*. Verlag Julius Klinkhardt.
- Ramirez, F. & Boli, J. (1988). *A népoktatás politikai megteremtése: európai kezdetek és világméretű intézményesülés* (pp. 7–33). OKI.

- Roboz, J. (1898). *A gyengebetségűek oktatása*. Lampel Róbert (Wodianer F. és fia), Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedés.
- Schoelzel, K. (1981). Zur Vorgeschichte der Braunschweiger Hilfsschule. In Bleidick, U. (Eds.), *Heinrich Kielhorn und der Weg der Sonderschulen. 100 Jahre Hilfsschulen in Braunschweig* (pp. 15–37.; pp. 52–58). Waisenhaus-Buchdruckerei und Verlag,
- Szerző nélkül (1906). Külföldi szemle. *Néptanítók Lapja*, 39(11), 11.
- Ulrich, H. (2016). *Pädagogik bei Lernschwierigkeiten: Sonderpädagogische Förderung im Förderschwerpunkt Lernen. 2. Auflage*. Verlag Julius Klinkhardt.
- Wehrhahn, A. (1913). *Deutsche Hilfsschulen in Wort und Bild*. Carl Marhold Verlagsbuchhandlung.
- Weise, T. J. (1820). *Betrachtung über geistesschwache Kinder in Hinsicht ihrer Verschiedenheit, Grundursachen, Kennzeichen und der Mittel ihnen auf leichte Art durch Unterricht beizukommen. Mit besonderer Rücksicht auf die Pestalozzische Rechenmethode*. [Hely nélkül].
- Wiebke, P. (2006). *Unterrichtsthema Holocaust in der Förderschule? Empirische Untersuchung zur Entwicklung eines Unterrichtskonzepts für den Förderschwerpunkt Lernen*. Verlag Julius Klinkhardt.

Szerző(k)

Kovács Krisztina

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3114-1848>

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Alkalmazott Pedagógiai Intézet

E-mail-cím: kovacs.krisztina.agnes@szte.hu

